

ՀԱՅԵՐԷՆ ԵՐԵՔ ՉԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Ինչքան գեղեցիկ բան կը լինէր, եթէ ձեռնարկուէր կազմելու քէ՛ ի Հայաստան եւ քէ՛ ի սփիւռս աշխարհի գտնուող մեր ցիրուցան ձեռագրերի համահաւաք ցանկը:

Համալսարաններից, մատենադարաններից եւ քանդաքաններից բացի, անհատների մօտ եւս կան որոշ գրչագրեր, որոնք ցարդ չեն նկարագրուել: Նրանց տէրերը, քերեսս որոշ արդարացի ու ոչ-արդարացի նկատումներով, դրանց պահում են պրպտող աչքերից հեռու, տների մուր անկիւններում, երբեմն էլ անփոյթ եւ մկների կեր դարձնելով: Բայց հակառակ սրան կան անհատներ էլ, որ մեծ խնամքով ու գուրգուրանքով են պահում ձեռագրերը, որոնք եւս ուր էլ լինեն, անգամ մէկ երկու սերունդ անցնելուց յետոյ, ի վերջոյ երեսան են գալիս, օգտակար են հանդիսանում հայ գրականութեան ու պատմութեան՝ իրենց շահեկան նիւթերով ու բովանդակութեամբ:

Վերջին ժամանակներում մեզ յաջողուեց կազմել երեք ձեռագրերի (Ճաշոց, Մաշոց եւ Տումար Ազարիայի) ցուցակը, որ բերում ենք ստորեւ:

Ճ Ա Շ Ո Յ

Ժ Ե Դ Ա Ր

Թերթ՝ 492: Պրակ՝ *Ճինչ խա* (41) *կարդացում է, որոշ մասերը խոսնիխուն թերթեր, պրակների խրատանչիւրը՝ 12 թերթ: Մեծութիւն՝ 27.5 × 18 × 8.5 սմ.:* Նիւր՝ *դեղնաւուն հաստ թուղթ: Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ, վրան ճնշումով խազ եւ զարդեր, խիտ հնամաշ եւ կազմերը պոկուած, ներսից կապոյտ դժուոր կտաւ: Պահպանակ՝ չունի: Վիճակ՝ քայքայուած, վերջից թերի, շատ թերթեր տեղահանուած եւ թերթեր զարձած: Պարապ քերթեր՝ 249ա: Գիր՝ բոլորգիր: Գրութիւն՝ երկսիւն: Տողեր՝ 31: Գծումները՝ ճնշումով: Թանաք՝ սև, վերնազիբները, որոշ տողեր եւ մեծատառեր կարճիր: Զարդագրութիւններ՝ որոշ դլուխների մեծատառեր զարդագրեր եւ թռչնազրեր: Պատկեր՝ 6բ, 7բ, 20ա, 45բ, 68բ, 83բ, 169բ, 274ա, 275ա, 292ա, 410բ, 432բ, 456բ, 461ա, 464ա, 466ա, 469ա, 470բ, 479ա եւ բ, 483բ: Խորան՝ չունի: Կիսախորան՝ 1ա, 161ա, 250ա, կարճիր ներկող գեղեցիկ զարդաձևեր: Ճակատագարդ՝ 12ա, 352բ: Լուսանցագարդ՝ մեծ թուով զանազան զարդեր եւ բոյսեր: Ծաղկող՝ անյայտ: Գրիչ՝ թումա վարդապետ: Ժամանակ՝ ժե դար: Վայր՝ անյայտ: Պատուիրատու՝ ստացող՝ Յովհաննէս արեղայ, վերջին՝ Տանուտէր Խլղաթ: Ծանօթութիւն. պատկանում է Ղարդուն գիւղի Եկեղեցուն, բերուել է ներքին Խոյզանի Եկեղեցուց 1946 թուին:*

Պակասում է գրչի գլխաւոր յիշատակարանը:

ԲՈՎԱՆԳԻԱԿՈՒԹԻՒՆ.—

Թ. 1ա. Յունուարի հինգն ժողովին ի ս(ուր)բ հովանոցն ի տանն-բորդ ժամուն, եւ այս կանոն կատարի: $U(a)q^d(a)u \dots$: $S(x)$ բ հովեց զիս, Ալէլու, $q(ար)ձ(եա)լ U(a)q^d(a)u \dots$:

Աւետարան ըստ Ղուկասու.

Եւ հովիւք էին ի տեղոջն յայնմիկ բացաւթեայ... (Յաջորդաբար Աւետարաններ եւ գրուածքներ կան բոլոր տօների համար, բառ աւուր պատշաճի) :

ԳՐԶԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ.—

Թ. 310ա. Եւ ես տառապեալս քան զամ(ենայն) մարդ որ հետեւեցայ ի հետուտ ընդ ա(է)ր ունեան շաւիղն ի լեառն Թարաւր, եւ աչօք իսկ տեսի զԺողով սքանչելի եղբարցն: Աղաչեմ զընթերցողսդ եւ զըսաւղօղ, աղաւթս առնել ի վերայ մեր, եւ ա(ստուա)ծ ողորմի ասել ստացող ի ս(ուր)ք տառիս Յովաննէս արեղային եւ ծնաւոյաց նորին, Ամիրին, եւ Մամխաթունին եւ եղբարցն իւրոց՝ Պառուխշին եւ Խըղըբշին եւ ամ(ենայն) ազգաց իւրոց: Ամէն: Ընդնսսին եւ ձեզ ողորմեսցի բարերարն Ա(ստուա)ծ եւ մեղուցեալ գրչիս Թուժա վարդապետիս, եւ իմօցն ամ(ենայն)ի եւ որոց զամէնն ասնն ամէն:

Թ. 320ա. Ք(րիստո)ս Ա(ստուա)ծ եւ որդի Ա(ստուծո)յ, Ա(ստուա)ծային լուսով քո լուսաւորեալ պայծառացոյ զհոգի ստացողի ս(ուր)ք կտակիս զՍիմէօն վարդապետն (վերջին երկու բառը յետոյ է աւելացուած) :

Երկրորդական գրիչ.—

Թ. 249 (գրուած էջի վրայ վակցուած թերթիկի ներսի կողմում). Զվերջին նորոգել տուող ս(ուր)ք տառիս զբարեպաշտ եւ զա(ստուա)ծասէր տանուաէրն զՍիլաթն որ ետ նորոգել զսայ ի հալալ վաստակաց իւրոց յիշատակ իւրն եւ իւր ննջեցելոցն հօրն իւրոյ Միրիջանին եւ կողակցոյն իւրոյ Մրբաթին եւ որդոցն Միրիջանին եւ Յովանիսին եւ զստերն իւրոյ զկենդանիսն եւ զհանգուցեալսն առ հասար(ակ) ամ(ենայն) յիշեցէք եւ ա(ստուա)ծ ողորմի ասացէք ամէն: Դ(ա)րձ(եա)լ յիշեցէք զիմ եղբայր ա(է)ր Ղուկասն որ եղև պատճառ եւ ետ նորոգել ս(ուր)ք գիրքս յիշատակ իւրն եւ իւր կողակից Շահգաղին եւ զստերն իւրոյ Սառին, Խաթունաղին եւ Եղիսարեթին առհասարակ ամ(ենեցուն) յիշեցէք եւ Ա(ստուա)ծ ողորմի ասացէք ամէն:

Թ. 310ա. Եւ գլխաին ստացողի սորա, զՍիմէօն վարդապետն յիշեցէք եւ Ա(ստուա)ծ ողորմի ասացէք, ող(ո)րմեսցի ձեզ ա(է)րն մեր Յ(իսու)ս Ք(րիստո)ս յաւուրն զ(ատաստա)նի ամէն:

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

ԺԷ ԴԱՐ

Թերթ՝ 122: Պրակ՝ 9, իւրաքանչիւրը 12 թերթ: Մեծուքիւն՝ 16×12×2.5 սմ.: Նիւք՝ գեղնաւուն հաստ թուղթ: Կազմ՝ խունացած ե կոշտացած կաշի: Պահպանակ՝ չունի: Վիճակ՝ վատ պահուած, սկզբից եւ վերջից թերի: Գիր՝ բոլորգիր: Գրութիւն՝ միասին: Տողեր՝ 18: Գծումները՝ ճշնչումով: Թանգա՝ սեւ, վերնագիրներն ու մեծատառերը կարմիր: Գրիչ՝ Գրբիգոր: Ժամանակ՝ Ժէ դար: Վայր՝ անյայտ: Ծանօթութիւն. Պատկանում է Մելիքսէթ Պարսամեանին, Ղարղուն գիւղ:

Պակասում է գրչի գլխաւոր յիշատակարանը:

ԳՐԶԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ.—

Թ. 90ա. Փծուն գրիչ Գրբիգոր յիշեցիք յաղօթս եւ Ա(ստուա)ծ յիշուցող ողորմեսցի:

Երկրորդական գրիչ.—

Թ. 51ա. Ձվերջին ըստացող սորին Յարութի(ւ)ն սրզի տ(է)ր Պարսամն Ապրահամն եւ տ(է)ր Պարսամի սրզի Յարութի(ւ)ն եւ Յուսեփն եւ դուստր Շամամն :

Թ. 109ա. Դարձեալ յիշեցէք Հանդուցեալ մայրն իմ Շուշանն եւ կողակիցն իմ Սիսիլն եւ Հանդուցեալ եղբարն իմ Բարայիսանն, Սահակն, Յօսէփըն, քուր Նադիկ, Մուր(ա)սն :

ՊԱՏՃԷՆ ՏՕՄԱՐԻՆ ԱԶԱՐԻԱՅԻ ԵՒ ՀԱՄԱՐՈՂՈՒԹԱՆ ԱՐՀԵՍՏ 1 8 2 2

Թերթ՝ 49: Պրակ՝ 7, իւրաքանչիւրը՝ 4, 6 եւ 12: Մեծութիւն՝ 14 x 19.2 x 1 սմ.: Նիւթ՝ թուղթ: Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ, վրան զարդեր ճրնչումով. ներսից ծաղկաւոր չիթ: Պահպանակ՝ սպիտակ թուղթի թերթեր: Վիճակ՝ լաւ: Պարապ քերքեր՝ 1, 2, 3ր, 41ր, 42ա, 46ր, 47ա, 48, 49: Գիր՝ նոտրդիր: Գրութիւն՝ միասին: Տողեր՝ 21: Գծումները՝ ճշումով: Թանաք՝ սեւ եւ կարմիր: Զարդագրութիւններ՝ 5ա մէկ տառ կենդանադիր-մարդադիր, դունաւոր: Ճակտազարդ՝ 5ա: Լուսանցազարդ՝ եղբարարգ 3ա: Ծաղկոդ՝ գրիչը: Գրիչ՝ Ստեփաննոս Յարութիւն Տէր Յօհաննան: Ժամանակ՝ 1822: Վայր՝ Նոր-Ջուղա: Պատուիրատու՝ Գրիչը: Ծանօթութիւն. Պատկանում է սողերս գրողին :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.—

Թ. 3ա. (Անուանաթերթ) «Տեարակ յորում բովանտակին կանոն այլ դանազան օգտակար բանք :

Այլեւ փոքր տօմար եւ թուական նորոգ չինեալ ի Ազարիա վարժապետէն. ի Հայրապետութե(ան) լուսանկար մօրն մերոյ Ս(ր)ր(ո)յ Աթոռոյն միածնաիջի Տ(եառ)ն Եփրեմ սրբադնակատար կաթողիկոսին: Եւ ի առաջնորդութե(ան) ս(ր)ր(ո)յ Ամենափրկչի վանին Տ(եառ)ն Կարապետ Արք. Եպիսկոպոսին եւ քաջ հովուի մերոյ որ ի նորս Ջուղայ: Յամի կենարարին մերոյ 1822 եւ փոքր Ազամ 24ին 207 գրեցեալ եղեւ ձեռամբ Ամենից նուստ Ստեփաննոս Յարութի(ւն) Տ(է)ր Յօհաննե(ա)ն: Ի Ջո(ւ)ղայ»:

4ա. Աղիւսակ ամսոց ազարիաի տօմարին որք պատասխանին երկուստան կենդանակերպք տանուտեբանց :

5ա. Պատճէն Տօմարին Ազարիայի.

«Թուականն այսպէս արա կալ զմեծ թուակ(ա)նն Հայոց...»:

(Ունի բազմատեսակ աղիւսակներ եւ ամիսների համեմատութիւններ, ինչպէս եւ «քմբնումն է Արեղական եւ Լուսնին», որ շարունակուում է մինչև թ. 31ր.: Արեղակի եւ լուսնի խաւարման ցուցակը սկսում է 1822 թուից մինչև 1866 թիւր): Թ. 31ր., Ազարիայի, Լատինացւոց եւ Հոմէկացւոց ամիսների համեմատական տախտակն է:

Թ. 32ա. «Առաջարանութիւն Գրգոյս :

Տեսանելով զհարկաւորութի(ւ)ն մերազնեաց վաճառակա(նա)յ վ(ա)ս(ն) կատարելապէս ոչ զեաւելոյ զ(ա)րհեստն համարողութե(ա)ն վայելուչ վարկաք գտեարս զ(ա)յս թարթանել ի մերս բարբառ, որպէսզի սովաւ վարժեցեալք կարեցին զիւրապէս պարապիլ ի գործս իւրեանց թարց զեղբման մտաց: Քանզի ուսուցանէ սա զկիրառութի(ւ)նս ամբողջից թուոց եւ կտորեցելոց, հանդերձ պարզագունիւք օրինակօք զկանոնս երից եւ զկանոնս ընկերու-

թե(ա)նց եւ զընձեռմունս զանազանից փողից եւ դառս եւ զծախս զանազանից ասպրանաց, եւ զայլս իրս մանրամասնե(ա)յս: Եւ մանաւանդ զի աշխարհակա- նաւ սճիւ է շարադրեցեալ առ ի բառնայ զպատճառս ծուլից եւ պարսաւարա- նից, որք եթէ միանգամ սիրով եւ ուշադրութե(եամ)բ ընթեռնուցուն զսա, ըզ- րնաւս զժուարութե(ա)ն համարողութե(ան) զերազանցեսցեն: Ու(ս)տի ա- զաչեմք զվայելօգս սորին զի յիշեցեն ի յ(ա)ղօթս (32բ) զաշխատարարս եւ ըզ- մատակարարս սորին, եւ ման(ա)ւանդ զՍտեփանն Յարութ(իւն)ե(ան) զհան- զուցեալ ա(է)ր Յօհանե(ա)ն ի Ք(րիստոս): Ընդ որս եւ ինքեանք յիշեցեալք յիցեն ի Ք(րիստոս)է յուսոյն մերոյ աստ եւ ի հանգերձելումն, Ամէն»:

Թ. 33ա - 41ա. Տրուած են բազմապատկման աղիւսակը եւ թուարա- նական կանոններ ու հայկական թուանշանները:

Թ. 42բ - 45ա. Տարեդրերով տօնացոյց է:

Թ. 45բ - 46ա. Ունի մի ոտանաւոր որ բերում ենք ստորեւ.

Էի թուին ՌԸձեկի
 Ի եւ երկկեցի
 Ամսիս դամայ իլի
 Ի ժամանակս հայրապետի
 Միածնալիջին սրբոյ աթոռի
 Տ(եառ)ն Եփրեմ կաթողիկոսի
 Ընտիր եւ քաջ հովապետի
 Լուսաւորչին փոխաննորդի
 Յորդսրանօք բարխտիրի
 Կարապետ մեր վարդապետի
 Ջուղայու գային առաջնորդի
 Ճշմարտութե(ան) քարոզողի
 Ես Ստեփաննոս նուաս(տ) հոգի
 Որ եմ որդի Յարութ(իւն)ի
 Գեղջիւ բնիկ Ջուղայեցի
 Չոտանաւորս շարադրեցի
 Փոքր տօմարս մեկնեցի
 Էր Աղարխայ վարժապետի
 Տեսանելով ի յայլ բառի
 Յօժարեցայ ի յայսմ բանի
 Ի փառս Փրկչին մեր Յիսուսի
 Եւ ի յօգուտ զմեր ազգի
 Ի յիշատակ անբակտելի
 Քանդի պարզ է եւ յեշտալի
 Եւ զիւրապէս յազկանալի
 Իւր ականջիւ ցանկացողի
 Լուծէ զկասպ տարակուսի
 Արդ եթէ որ սովաւ զմայլի
 Եւ հոգեպէս մխիթարի
 Յիշման առցէ զմեր ծ(ա)ռ(ա)յի
 Եւ թէ սղալ զգիր դարցի

Գրադրութեան անարհեստի
 Խնդրեմ ներել զ(ա)ս(ն) Յիսուսի
 Անդարժութեան ձեր ծ(ա)ռ(ա)յի
 և Բ(ր)իտոսի փառք յաւիտեանս Ամէն :

Յիշատակագրութիւն .—

Թ. 1ա. Մ(ա)ռ(ա)յ Մկրտիչ աէր Մ(ա)րգ(ա)րեան թիւն 1824 սի-
 դան 16ին :

Եւս շղաղիբ Մկրտիչ ա(է)ր Մ(ա)րգ(ա)ր(ե)ան :

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Նոր - Ջուղա